

BARBARA SIOMKAJŁO
ORCID: 0000-0002-8306-3730
DOROTA ŁUCZEWSKA
ORCID: 0000-0003-0415-7120
Politechnika Wrocławska

DOI: 10.23817/2019.wnzewn-12

Miejsce i rola sztuki w przestrzeni miasta. Podwórkowe zabawy ze sztuką /miejskie wnętrza przypudrowane

Streszczenie: Wykorzystywanie sztuki do poprawiania wizerunku zaniedbanych przestrzeni miejskich jest obecnie działaniem podejmowanym w różnych miejscach, na różną skalę i różnym zakresie. Gdy Wrocław w 2016 roku był Europejską Stolicą Kultury podjęto próby posłużenia się sztuką w celu poprawieniu wyglądu szczególnie zdegradowanych/zaniedbanych fragmentów miasta i stworzenia w nich wrażenia artystycznej atmosfery. Charakterystyczne przykłady takich działań to kwietnik *Nieskończony zielony* i ławeczka *Kocham*. W oparciu o te przykłady tekst skupia się na problemie nadużywania sztuki w takich działaniach.

Słowa kluczowe: przestrzeń miejska, sztuka, rewitalizacja

The Place and Role of Art in Urban Space. Back-yard Art Games/Powdered Urban Interior

Abstract: Taking use of art in order to improve the image of neglected urban spaces is currently often taken up activity in a different places, on a different scale and range. In 2016, when Wrocław was appointed to the European Capital of Culture, the attempts of making use of art were made to improve

the appearance of the most degraded/neglected parts of the Town and create the impression of art atmosphere. These papers consider the issue of art abusing/misusing which is based on the analysis of the two characteristic examples of such activity: the flowerbed *Endless Green* and little bench *I love*.

Keywords: urban space, art, revitalization

Sztuka w przestrzeni miejskiej/przestrzeni publicznej odgrywała różnego rodzaju role związane na ogół z podkreśleniem znaczenia tej przestrzeni – dekorując, wzbogacając wizualnie środowisko miejskie, zaznaczając ważne miejsca, upamiętniając istotne wydarzenia, ucząc i informując. Była i jest wykorzystywana w różny sposób i do różnych celów. Współczesna praktyka wykazuje jednak, że nie zawsze działa to na jej korzyść, a osiągnane za jej pomocą skutki bywają kontrowersyjne. Niestety, wikła się sztukę we wszelakie eksperymenty społeczne i często wykorzystuje się ją jak *makeup* tuszujący wieloletnie zaniedbania w przestrzeniach urbanistycznych. Sztuka jest wykorzystywana do różnych celów, a termin „wykorzystywana” przybierać może przy tym różne odcienie znaczeniowe¹.

W 2016 roku Wrocław był Europejską Stolicą Kultury i w związku z tym sztuka pojawiała się w różnych jej przejawach, w wielu postaciach, w różnych częściach miasta. Miasta z trudną, bogatą i niejednoznaczną historią, którego usytuowanie i rozwój na wyspach i wokół rozlewisk Odry przyczyniły się do ukształtowania specyficznej przestrzeni². Jak w każdym innym mieście niektóre jego rejony nie przynoszą chluby zarządzającym nimi. One także, jak można to obserwować na przykładzie Wrocławia, w sytuacjach gdy jak najszybciej i jak najniższym kosztem trzeba podnieść rangę i atrakcyjność wizerunku tej przestrzeni, poddawane są zabiegom ulepszającym za pomocą sztuki. Działania związane z akcją upiększania przestrzeni publicznej Wrocławia w związku ze staraniami o uzyskanie przez miasto statusu Europejskiej Stolicy Kultury i wydarzenia artystyczne

¹ Termin „sztuka wykorzystana” jest w tym wypadku rozumiany jako termin pejoratywny, wskazujący na nadużycie w stosunku do sztuki.

² N. Davies, R. Moorhouse, *Mikrokosmos. Portret miasta środkowoeuropejskiego, Vratislavia, Breslau, Wrocław, Kraków 2011.*

w trakcie trwania ESK są dobrym przykładem na wykorzystywanie sztuki z bardzo różnym skutkiem.

Wrocław wielokrotnie poddawany był próbie wytrzymałości. Po okresie świetności przez dziesięciolecia był niszczone. Obecnie chaotycznie (mimo oficjalnych planów, szczególnie w niektórych dzielnicach), niekonsekwentnie i wybiórczo naprawiany. Przypomina wielkie niekompletne puzzle, wielowarstwową i skomplikowaną układankę. Są w nim przestrzenie oficjalne takie, którymi wszyscy chętnie się chwają, pokazują w przewodnikach i folderach reklamowych. Wartości artystyczne czy historyczne znajdujących się tam obiektów nie budzą wątpliwości. Poświęcało i poświęca się im wiele uwagi, podkreśla się złożoność i bogactwo kulturowo-religijne (np. Dzielnica Czterech Wyznań), na bazie którego powstały. Na temat wrocławskiego gotyku czy modernizmu napisano dużo, Sępolno jest znaczącą realizacją w historii urbanistyki itp. Obecnie dużo czasu i uwagi poświęca się WUWIE³.

Największe zaniedbane zespoły zachowanych kwartałów kamienic z przełomu XIX i XX wieku, takie jak Przedmieście Oławskie, Ołbin, Nadodrże stały się tłem dla wszelakich wydarzeń kulturalnych pozostawiając w nich mniej lub bardziej trwałe ślady⁴. Część znajdujących się tu kamienic i przestrzeni była remontowana, ale większość historycznej zabudowy ulegała ciągłej degradacji bez jakiegokolwiek interwencji ze strony odpowiednich służb. Miasto, aby zapobiec dalszemu niszczeniu wartościowej zabudowy i pogarszaniu się wizerunku Wrocławia, podjęło wiele działań, formułując kolejne akty prawne, takie jak „Lokalny program rewitalizacji Wrocławia” (2005). Wyznaczono Obszar Wsparcia (2009) – w granicach osiedli Nadodrże i Ołbin – z zabytkowym układem urbanistycznym historycznego Przedmieścia Odrzańskiego, jako najbardziej zdegradowanego rejonu miasta. W 1998 roku sformułowano strategię rewitalizacji jego przestrzeni, w której ważne miejsce miała odgrywać sztuka – „Strategia – Wrocław 2000 Plus”. Jednym z jej elementów była „Budowa tożsamości Wrocławia i wzmacnianie identyfikacji mieszkańców z miastem,

³ <http://www.wuwa.eu/> (data dostępu 3.12.2019).

⁴ B. Lis, K. Wala, *Wrocław – wejście od podwórza. Projekt realizacyjny w ramach programu sztuk wizualnych ESK*, Wrocław 2016.

szczególnie poprzez naukę i sztukę”⁵. Dla mieszkańców tych okolic i dla ich stanu faktycznego ma to ciągle zbyt małe znaczenie.

Według S. Pappa „Przestrzeń publiczna ukształtowała się z uwarunkowań społecznych życia człowieka, z dążenia ludzi do wspólnego działania. I ta pierwotna przyczyna potrzeby współżycia określa naturalną skalę i ponadczasową funkcję miasta jako środowiska rozwoju stosunków międzyludzkich”⁶. Przestrzeń publiczna to przeciwieństwo przestrzeni prywatnych, miejsce pobytu wszystkich – ulice, place, parki. „Przestrzeń publiczna to przestrzeń porządkująca złożoną różnorodność miejskiej struktury – nadająca adresy, umożliwiająca orientację i czyniąca poszczególne części miasta rozpoznawalnymi, a cały jego układ trwale odczytywalnym”⁷. W tych przestrzeniach plany i teoretyczne wizje ich rozwoju z wykorzystaniem sztuki zderzają się z rzeczywistością. Pośpieszne i chyba nie do końca przemyślane akcje urzędników oraz organizatorów, brak wiedzy i doświadczenia związanego z wpływem artystycznych działań na przestrzeń publiczną (lokalną przestrzeń publiczną – podwórka) w specyficznych warunkach rejonów zdegradowanych, pomimo zaangażowania ze strony artystów nie pozwoliły do końca uzyskać oczekiwanych rezultatów. Wiele z nich budzi sporo wątpliwości, a nawet sprzeciw.

Wrocław, już jako miasto–kandydat na Europejską Stolicę Kultury, został poddany różnego rodzaju zabiegom, które miały uczynić jego wizerunek bardziej atrakcyjnym⁸. Jednocześnie w czasie rocznego posiadania takiego statusu, w 2016 roku, przeprowadzano wiele akcji mających na celu podniesienie artystycznej wartości przestrzeni Wrocławia. W założeniach były one rodzajem artystyczno-socjologicznego eksperymentu. Oprócz poprawy wizerunku tych miejsc, przez nadanie im artystycznego charakteru, chodziło też o stworzenie pretekstu do spotkań mieszkańców ze sobą nawzajem i z artystami oraz wspólne działania/współpracę, aby wprowadzić nową jakość

⁵ Z. Żak, *Programy rewaloryzacji kamienic*, [w:] *Leksykon architektury Wrocławia*, Wrocław miasto spotkań, Wrocław 2011, s. 167–177.

⁶ S. Papp, *Przestrzeń*, Kraków 2002, s. 160.

⁷ R.M. Loegler, *Miasto to nie architektoniczna zabawa*, Wydawnictwo RAM, Białystok–Kraków 2011, s. 91.

⁸ B. Lis, K. Wala, *op. cit.*

dla integracji społeczności lokalnych, a może spróbować ją odbudować⁹. Idea partycypacji mieszkańców w działaniach projektowych dotyczących koncepcji rewaloryzacyjnych jest znana i stosowana na Zachodzie już od lat siedemdziesiątych. Przynosiła w praktyce na ogół pozytywne rezultaty. W sytuacji Wrocławia idee te stanowiły i stanowią duże wyzwanie.

Wrocławskie dzielnice Nadodrze i Ołbin, ze względu na szczególną degradację, stały się interesującym polem doświadczeń, jako teren dużych kontrastów. W zamierzeniach rejon ten miał nabrać charakteru przestrzeni niedoskonałej w swojej artystyczności. W ten sposób w wyniku różnych akcji artystycznych powstały obiekty (mniej lub bardziej trwałe), które miały rewitalizować zdegradowaną przestrzeń. Już wcześniej na podwórkach pomiędzy ulicami Roosevelta i Jedności Narodowej artyści działający w OKAP¹⁰ wspólnie z mieszkańcami zrealizowali projekt, w którym wykorzystano różnorodne formy wyrazu¹¹. W efekcie powstało interesujące miejsce, z którym mieszkające tam osoby mogą się identyfikować. W podwórku na rogu ul. Paulińskiej i Rydygiera z kilkudziesięciu małych ceramicznych płytek – powstałych w czasie warsztatów ceramicznych – zmontowane zostało na ścianie ogromne serce dla Ołbina¹². Nie wszystkie akcje artystyczne pozostawiły po sobie trwałe ślady – *Domek na drzewie*, *Jeź, Światło dla Kleczkowskiej*, *Drabina Jakubowa*¹³ – nie ma więc pewności, czy zostały zauważone, zaakceptowane i zaistniały w świadomości lokalnej wspólnoty/społeczności jako czynnik integrujący. Niektóre z akcji artystycznych wywołały jednak mieszane odczucia, a nawet oburzenie mieszkańców, tak jak kwietnik na ul. Barlickiego oraz ławeczka na podwórku pomiędzy ul. Żeromskiego i Jedności Narodowej¹⁴.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Ośrodek Kulturalnej Animacji Podwórkowej (organizacje pozarządowe we Wrocławiu).

¹¹ www.wroclaw.pl/niezwykle-podworko-przy-roosevelta (dostęp 12.10.2016).

¹² www.kochamwroclaw.pl/na-nadodrze-urosl-serce/ (dostęp 12.10.2016).

¹³ www.wroclaw.pl/domek-na-jesionie-w-programie-wroclawwejscie-od-podw-orza (dostęp 12.10.2016).

¹⁴ www.wroclaw.pl/esk-projekt-kocham-olbin (dostęp 12.10.2016); wroclaw.doba.pl/artukul/to-kpina-z-mieszkanow-betonowy-napis-kocham-przedmiotem-hejtu-foto-/9709/19 (dostęp: 12.10.2016).

Kwietnik *Nieskończony zielony* i ławeczka *Kocham*, pomimo szczytnych założeń projektantów, wzbudzały jedynie negatywne emocje w mieszkańcach kamienic otaczających podwórka, na których się pojawiły, i nie tylko w nich¹⁵. Gdy powstały, wokół były śmietniki, byle gdzie parkujące samochody, kałuże, błoto i wszechobecny brud. Ściany domów otaczających podwórka były (w większości ciągle są) nieremontowane od kilkudziesięciu lat. Najczęściej zadawano pytanie, dlaczego wydano po kilkadziesiąt tysięcy złotych na coś, co tylko podkreśla mizериę tych miejsc, zamiast zrobić śmietniki, chodniki, oświetlenie i wszystkie te rzeczy, które mieszkańcom pomagają funkcjonować na co dzień. Nikt oprócz twórców i organizatorów przedsięwzięć nie potrafił dopatrzeć się sensu w tych działaniach. Po oficjalnych otwarciach obiekty szybko i brzydko się zestarzały i wtopiły w otoczenie. Najlepiej upływ czasu zniosły betonowe elementy ławeczki, wszystkie pozostałe widoczne materiały uległy degradacji. Niestety, również zasadzone w kwietniku i niepielęgowane rośliny prezentują się źle. Oglądając oba obiekty, odnosi się wrażenie, że zamiast wprowadzić nową jakość w zdegradowaną przestrzeń i ją poprawić, dopasowały się do otaczającej je destrukcji. Na negatywny odbiór ma też wpływ ich skala, szczególnie w przypadku ławeczki zupełnie ginącej w przestrzeni dużego podwórka. Po trzech latach rozpoczęto porządkowanie przestrzeni wokół obu obiektów (od czego powinno się zacząć). Kwietnik i ławeczka nie wyróżniają się w otoczeniu i, jeśli nie wie się o ich istnieniu, można ich nie zauważyć. Trudno w tych przypadkach mówić o zaspokojeniu podstawowej potrzeby piękna¹⁶ i speł-

¹⁵ <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/280564-betonowa-lawka-czyli-kamieni-kupa-za-40-tys-to-artystyczna-instalacja-wroclaw-wydaje-na-kulture> (dostęp 3.12.2019); <https://gazetawroclawska.pl/artystyczny-kwietnik-za-ponad-80-tysiecy-zlotych-zaniedbany/ar/10337104> (dostęp 3.12.2019); <https://miejskawewroclawiu.pl/5-perelek-architektury-ktorych-zostalo-po-europejskiej-stolicy-kultury-miejskawewroclawiu-pl/> (dostęp 3.12.2019).

¹⁶ 15 „Mimo tej niebywałej różnorodności i zmienności upodobań estetycznych, we wszystkich kulturach i epokach zauważalne jest upodobanie do tego, co uchodzi za piękne i dążenie do upiększania swego wyglądu, najbliższego środowiska, przedmiotów codziennego użytku. (...) amerykański estetyk Richard Shusterman utrzymuje, że w odróżnieniu od sztuki, „piękno czymkolwiek ono może być, jest wyraźnie tak silnie pociągające dla rodzaju ludzkiego, że jest dla siebie swoim własnym usprawiedliwieniem [...]”, por. R. Shusterman, *Estetyka pragmatyczna. Żywe piękno i refleksja nad sztuką*, Wrocław 1998, s. 302.

nieniu zadań społecznych, chyba, że integrację mieszkańców, w sensie wspólnego negatywnego stosunku do wykonanych „upiększeń”, można potraktować jako szczególny przypadek/efekt integracyjny¹⁷.

Omawiane przedsięwzięcia artystyczne pozostawiają wiele znaków zapytania. Ich efekty nie zgadzają się z założeniami przyjętymi przed przystąpieniem do realizacji. Niewątpliwie sztuka ma dużą siłę oddziaływania, nasuwa się jednak pytanie, czy nadużywana lub wykorzystana niefortunnie nie traci swej mocy lub wręcz przynosi efekt odwrotny od zamierzonego.

Utrzymanie i poprawa jakości przestrzeni publicznej jest zasadniczym celem działania w zdegradowanych rejonach miejskich. Na ocenę jakości przestrzeni publicznej/wspólnej składa się wiele czynników, które wymienia teoria architektury i urbanistyki podkreślając różne jej aspekty¹⁸. Wyniki badań z zakresu socjologii, psychologii miasta i architektury wykazują niestety duże różnice między teoretycznymi założeniami a rzeczywistością – rzeczywisty odbiór społeczny i zachowania mieszkańców nie są zgodne z oczekiwaniami czy przewidywaniami projektantów/autorów projektów mających na celu rewitalizację.

Demokratyzacja kultury pozwala na powstawanie płaszczyzny porozumienia w atomizującym się nieustannie świecie, dzięki uniwersalnemu językowi sztuki. Ale tego rodzaju działania wymagają wiedzy/świadomości twórców i organizatorów, a przede wszystkim odpowiedzialności za konsekwencje swoich działań. Zabawy podwórkowe nie powinny być tylko nieudolnymi próbami przypudrowywania/maskowania zaniedbań.

Bibliografia:

- Davies Norman, Moorhouse Roger, *Mikrokosmos. Portret miasta środkowoeuropejskiego, Vratislavia, Breslau, Wrocław*, Znak, Kraków 2011.
Lis Bartek, Wala Katarzyna, *Wrocław – wejście od podwórza. Projekt realizacyjny w ramach programu sztuk wizualnych ESK*, Wrocław 2016.

¹⁷ <https://miejskawewroclawiu.pl/5-perelek-architektury-ktorych-zostalo-po-europejskie-j-stolicy-kultury-miejskawewroclawiu-pl/> (dostęp 3.12.2019).

¹⁸ Z.K. Zuziak, *O tożsamości urbanistyki*, Kraków 2008.

- Loegler Romuald Maksymilian, *Miasto to nie architektoniczna zabawa*, Wydawnictwo RAM, Białystok–Kraków 2011.
- Papp Stefan, *Przestrzeń*, Universitas, Kraków 2002.
- Shusterman Richard, *Estetyka pragmatyczna. Żywe piękno i refleksja nad sztuką*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998.
- Zuziak Zbigniew K., *O tożsamości urbanistyki*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2008.
- Żak Zdzisław, *Programy rewaloryzacji kamienic*, [w:] *Leksykon architektury Wrocławia*, Wrocław miasto spotkań, Wrocław 2011, s. 167–177.

Netografia

- www.wroclaw.pl/niezwykle-podworko-przy-roosevelta (dostęp 12.10.2016)
- www.kochamwroclaw.pl/na-nadodrzcu-uroslo-serce/ (dostęp 12.10.2016)
- www.wroclaw.pl/domek-na-jesionie-w-programie-wroclawwejscie-od-podworza (dostęp 12.10.2016)
- www.wroclaw.pl/esk-projekt-kocham-olbin (dostęp 12.10.2016)
- wroclaw.doba.pl/artukul/to-kpina-z-mieszkancow-betonowy-napis-kocham-przedmiotem-hejtu-foto-/9709/19 (dostęp 12.10.2016)
- <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/280564-betonowa-lawka-czyli-kamienikupa-za-40-tys-to-artystyczna-instalacja-wroclaw-wydaje-na-kulture> (dostęp 3.12.2019)
- <https://gazetawroclawska.pl/artystyczny-kwietnik-za-ponad-80-tysiecy-zlotych-zaniedbany/ar/10337104> (dostęp 3.12.2019)
- <https://miejscawewroclawiu.pl/5-perelek-architektury-ktorych-zostalo-po-europejskiej-stolicy-kultury-miejscawewroclawiu-pl/> (dostęp 3.12.2019)
- <http://www.wuwa.eu/> (dostęp 3.12.2019).

Il. 1. Kwietnik *Nieskończony zielony*, 2019 r., ul. Barlickiego, fot. B. Siomkajło

Il. 2. Ławeczka *Kocham*, podwórko pomiędzy ul. Żeromskiego i Jedności Narodowej, 2019 r., fot. B. Siomkajło